

урядів «першої» та «другої» УНР, а й дослідити організаційні та правові засади їхньої діяльності.

Список літератури: 1. Возняк М. Українська державність. Відень, 1918. 2. Грушевський М.С. На порозі нової України: Гадки і мрії. К., 1918. 3. Грушевський М. Українська Центральна Рада та її Універсали, перший і другий. К., 1917. 4. Грушевський М.С. Хто такі українці і чого вони хочуть. К., 1991. 5. Порш М. Автономія України і соціал-демократія. К., 1917. 6. Шульгин О. Політика (Державне будівництво України і міжнародні справи). К., 1918. 7. Винниченко В.Українська державність. – Відень-Київ, 1920. 8. Винниченко В. Відродження нації. Київ-Відень, 1920. Ч.1. Ч.2. Ч.3. 9. Дорошенко Д. Історія України.1917-1923рр. Т.1. Доба Центральної Раді . Ужгород, 1932. 10. Петлюра С. Вибрані твори та документи. К., 1994. 11. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр. Прага, 1921. Т.1. Т.2. Т.3. Т.4. 12. Шаповал М. Велика революція і Українська визвольна програма. Прага, 1927. 13. Григорів Н. Петлюрівщина. Прага, 1925. 14. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917. Ч.1. Центральна Рада. Гетьманщина. Директорія. Прага, 1942.

Надійшла до редколегії 01.02.05

С.В. Моїсеєнко

КОНСТИТУЦІЯ МІСТА-ДЕРЖАВИ ВАТИКАН ВІД 26 ЛИСТОПАДА 2000 РОКУ: ІСТОРИЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Місто-державу Ватикан (повна назва іт.: Stato della Citta' del Vaticano) було утворено в межах столиці Італії, міста Рим, згідно з домовленостями між Святим престолом та урядом Королівства Італії, які відобразилися в Латеранському пакті від 11 лютого 1929 року [1].

Від моменту утворення 1929 р. – у Ватикані триває активний процес реформування системи органів державної влади. Такі зміни органічно пов'язані з політичною історією Європи та римо-католицької церкви. Відомо, що утворенню держави Ватикан передувало існування Папської області в межах центральної частини сучасної Італії (VIII–XIX ст.), на території якої поєднувалась світська і духовна влада папи. Саме на цій території було розпочато розбудову теократичної держави пануючою римо-католицькою церквою, поєднаною з зосередженням в особі папи двох влад, одна з яких, духовна, поширювалась далеко за межі Центральної Італії. Фактично, з об'єктивних історичних причин, це сприяло перетворенню основної мети існування держави на обслуговування та підтримання незалежності католицької церкви і її глави – папи римського. Прояви цього можна побачити на фактах унікальних правових взаємовідносин у органах влади та управління Папської області та створеної 1929 р. держави Ватикан. Проте є серйозна відмінність у реформах, що проводилися в Папській області та в сучасній державі Ватикан. Головна причина цього криється у меті існування цих держав. До 1870 р. Папська область була феодальною державою, з власною економічною системою, територією, населенням та іншими ознаками держави, що дозволяли її порівнювати з іншими тогочасними країнами. Самодостатність Папської області як держави дозволяла її автономне існування від інститутів римо-католицької церкви. Сучасна ж нам

держава Ватикан була створена лише для обслуговування та підтримання діяльності римо-католицької церкви в світі, і принципово не вимагає розширеного тлумачення цього статусу. Тому і засади формування органів влади та управління державою Ватикан повністю присвячені цій меті. З 1929 р. відбулося декілька значних змін у системі органів влади та управління, що знайшли своє остаточне закріплення у Новому Основному Законі міста-держави Ватикан від 26 листопада 2000 р., що замінив Основний закон, затверджений папою Пієм XI 7 червня 1929 р., та набув чинності 22 лютого 2001 р. у базиліці Св. Петра. Цим документом було систематизовано всі зміни, що були запроваджені особистими рішенням кількох пап, починаючи з 1929 р. Новий основний закон міста-держави Ватикан складається з преамбули, двадцяти статей, формулювань кінцевих та трьох додатків [2, текст Основного закону міста-держави Ватикан].

В українській історико-правовій літературі не було досліджень, присвячених аналізу цього процесу. Деякі питання, присвячені цій проблемі, було висвітлено в зарубіжній літературі, зокрема у працях професора Юзефа Круковського, папського нунція у Республіці Польщі Юзефа Ковальчика, апостольського нунція в Бельгії та Люксембурзі, також інформацію можна віднайти серед офіційної інформації органів влади держави Ватикан. Зважаючи на наведені факти, актуальним є історико-правовий аналіз змін, що були запроваджені основним законом держави Ватикан 26 листопада 2000 р. За допомогою такого аналізу можна пояснити правову природу та повноваження органів влади та управління, і, щонайважливіше, виокремити їх повноваження з управління державою Ватикан від службових обов'язків в римо-католицькій церкві. Останнє завдання є надзвичайно важливим, адже відомо, що на території Ватикану знаходяться два визнані суб'єкти міжнародного права – Апостольський престол як всесвітня організація римо-католицької церкви та місто-держава Ватикан.

7 червня 1929 р., відразу після набуття чинності Латеранського договору Папа Пій XI оприлюднив шість законів, що передбачалися як основа законодавчої системи Ватикану. Перший з цих законів мав бути центром цієї системи, був названий як Основний закон міста Ватикан, і зайняв місце, яке відводиться в інших країнах Конституції, хоча сам за змістом конституцією в звичайному розумінні цього терміна не був.

Цим законом врегульовувались питання управління Ватиканом, питання функціонування судів, державного прапора та державних символів. Окреме місце було відведено ключовій посаді Губернатора держави Ватикан. Зокрема, Губернатор держави міг виконувати функції законодавчої влади в певних справах та окремих питаннях (ст. 5), за умов делегування йому Папою таких повноважень [3, с. 124]. Також Губернатор здійснював делеговані йому Папою повноваження в сфері виконавчої та судової влади та мав ряд інших важливих функцій. Таким чином, за положеннями Основного закону, посада Губернатора держави фактично була другою найвищою державною посадою. У практичній площині, Губернатор, в компетенцію якого входило ряд важливих повноважень, зосереджував одноосібно всю владу в державі Ватикан.

Інші нормативні акти, про які вже було тут згадано, включали в Закон про джерела права [3, с. 128–138], Закон про громадську безпеку [3, с. 158–159], Закон про економічну, комерційну та професійну організацію [3, с. 152–156], Закон про право громадянства та право перебування [3, с. 140–146], Закон про адміністративний устрій [3, с. 148–151]. Всі ці закони визначали основи функціонування держави Ватикан, торкаючись найважливіших питань державного та суспільного устрою держави.

Першим елементом розвитку конституційних відносин управління державою Ватикан було внесення папою Пієм XII у 1935 р. Комісії кардиналів як органу, що повинен був керувати роботою державного губернатора від імені Папи. Наступними змінами, що торкнулися системи організації держави Ватикан, була реформа уряду. Відповідно до «Апостольської конституції» від 15 серпня 1967 р., що називалась «*Regimini Ecclesiae Universae*», було проведено реформу Римської курії [4, с. 16]. Зміни набули чинності 1 березня 1968 р., того самого року, за рішенням Павла VI *Motu Proprio* «*Una struttura particolare*» від 28 березня 1968 р. була введена консультативна посада державного Радника, функції якого полягали у взаємодії з папською Державною комісією щодо вироблення текстів розпоряджень і внесення пропозицій, необхідних для нормального управління державою [5, с. 100]. Наступним етапом змін в управлінні Ватиканом були правові приписи Закону урядування над Ватиканом від 24 червня 1968 р., виданого Папою Павлом VI. В цьому законі чітко було вказано, що влада виконавча і законодавча в державі Ватикан втілюється папою через Комісію кардиналів, що здійснює цю функцію 5 років [5, с. 100].

Саме з часу видання цього закону Губернатора держави Ватикан більше не призначали, хоча така посада і була передбачена Основним законом 1929 р. Всі функції Губернатора перейшли до Комісії Кардиналів.

Наступна зміна відбулась у 1984 році на підставі рішення Папи Івана Павла II, який листом від 6 квітня того ж року, скерованому до державного секретаря, надав кардиналові А. Касаролі «окреме уповноваження на представництва папи в цивільному урядуванні в місті Ватикан, а так само до здійснення інших функцій від імені папи, що належать папі як найвищому суверену держави Ватикан, проте завжди з схвалення цих дій Папою, особливо у важливих справах» [5, с. 100–101]. У цьому документі є виразне посилення на закон 1929 р., і змін, внесених пізніше, про те, що Державний секретар презентує папу в справах, які силою основного закону, належали тільки особі Папи, а також заклик до змін Основного закону. Крім того, 28 червня 1988 р. була оприлюднена нова Апостольська конституція «Добрий пастир», що набула юридичної сили 1 березня 1989 р. Ця Апостольська конституція містила програму реформ центрального апарату католицької церкви, і зокрема, держави Ватикан. Проект цієї реформи готувався з 1983 р. спеціальною комісією під головуванням кардинала С. Банджо.

Текст нового Основного закону був підготовлений Правовою комісією, що була скликана Папою і очолена кардиналом Росаліо Кастіло Лара. Також до складу цієї комісії входили префект Верховного трибуналу Апостольської сигнатури, Архієпископ Маріо Помпеда, та наступні члени: пре-

фект конгрегації католицької освіти, архієпископ Зенон Грошолевський, представник державного секретаріату монсенйор Целестіно Мігліоре, представник Губернатора. Джорджіо Горбіліні, секретар папської ради законодавчих текстів, єпископ Бруно Бертагна, одноосібний суддя міста-держави Ватикан Гілджі Мароне. Робота Комісії тривала 10 місяців з лютого до листопада 2000 року, і загалом було проведено 14 засідань [6, р. 5].

Як справедливо зазначається у преамбулі до нового закону, Папа «визнав необхідність надавати змінам у системі права держави Ватикан, що виникають час від часу, систематичної та органічної форми». Це, насамперед, вказує на юридичне обґрунтування видання Закону.

Так само, як і попередній Закон, він починається із заяви, що вся повнота законодавчої, виконавчої і судової влади зосереджена у Верховного Понтифіка як Суверена і Глави Держави; представництво в міжнародних відносинах, яке він здійснює за допомогою Державного секретаріату, також залишено за ним (Ст. 1-2). Джерелом для наведених статей служить частина II Кодексу канонічного права (Codex Iuris Canonici), канони 331-335 [6, с. 62–63].

Основний закон Ватикану від 7 червня 1929 року не містив положень, що стосуються порядку виборів Папи, як глави держави Ватикан, оскільки в силу його посади глави Католицької церкви такі питання врегульовуються окремо згідно з канонічним правом та звичаєм. Остання зміна в порядку обрання Папи римського була у лютому 1996 році, коли Папа Іван Павло II видав нову апостольську конституцію «Вся паства Господа», що визначила нові правила обрання Папи [2, текст апостольської конституції]. У новому Основному Законі Ватикану 2000 р. питання виборів Папи як глави держави Ватикану так само не регламентуються.

Законодавча влада вірена на постійній основі, в делегованій і колегіальній формі, Колегії Кардиналів, склад якої призначається Папою на п'ятирічний термін і очолюється Верховним Кардиналом (ст. 3–4) [2, текст Основного закону міста-держави Ватикан].

Виконавча влада делегована Папою Верховному Кардиналу – Президенту Папської Комісії, але важливі питання він повинен подавати для розгляду до Комісії. У роботі йому допомагають Генеральний Секретар і Заступник Генерального Секретаря (ст. 5–12). Це впливає з частини II розділу III Кодексу канонічного права (Codex Iuris Canonici), канонів 349–359 [6, с. 64–66]

На додаток до організації Державної влади, новий Основний Закон, як наголошувалося, включив ряд нових і значних аспектів. Одним з найважливіших нововведень є те, що було проведене детальне розмежування законодавчої і виконавчої влад, кожна з яких є делегованою. З одного боку, влада Комісії Кардиналів віднесена до законодавчої сфери (ст. 3, п.1), з правом прийняття загальних рішень, також залишеним за нею (ст. 7, п.3). З іншого боку, Головний Кардинал здійснює функції виконавчої влади; що більше його функцією є видання розпоряджень на виконання Законів, так само як і рішень, що мають силу закону у випадках гострої потреби. Ці розпорядження втрачають свою силу, якщо протягом трьох місяців не підтвер-

джуються Комісією Кардиналів (ст. 7) [2, текст Основного закону міста-держави Ватикан].

Як і раніше, в новому Основному Законі передбачено посаду Генерального державного Радника державних радників, що виконують консультативні функції, посада яких була тривалий час вакантною, (ст. 13, п.2). Генеральний державний радник та державні радники за текстом Основного Закону 2000 року призначаються Папою на термін п'ять років, а згідно з Основним законом 1929 р. жодного терміну встановлено не було.

Законодавча влада була доручена Комісії Кардиналів, за винятком справ, які Папа бере на себе чи покладає на інших суб'єктів (ч. 1 ст. 3). Закон не подає чисельності кардиналів, що входять до Комісії, зазначаючи тільки, що один з них є Верховним, у зв'язку з чим належать йому також і інші функції, в основному в сфері здійснення виконавчої влади. Відповідно до Основного закону, кардиналів до Комісії обирає Папа терміном на 5 років. Новелою закону є положення ст. 4 ч. 3, згідно з якою проекти законів подаються папі за посередництвом Секретаріату держави. Роль Секретаріату держави в Ватикані підкреслюється також положення статті 6 Основного закону, що зазначає, що «в особливо важливих випадках питання розглядаються за погодженням з Секретаріатом держави» [2, текст Основного закону міста-держави Ватикан].

З цієї причини, Секретаріат держави, на додаток до його функцій представництва держави Ватикан в стосунках з іноземними державами і іншими суб'єктами міжнародного права, є обов'язковою ланкою у процесі подання папі проектів законодавчих актів (ст. 4, п.3), бюджету і балансу (ст. 12).

Виконавча влада в місті-державі Ватикан здійснюється Головою Комісії Кардиналів. Таке положення свідчить, що формально відмовлено в інституті Губернатора, зазначеного в Законі 1929 р., обмежено було зосередження влади (як законодавчої, так і виконавчої) в одних руках через доручення цих функцій колегіальній Комісії Кардиналів. Ще більше, У «надзвичайних випадках» Голова Комісії Кардиналів може видавати розпорядження, які мають силу закону, але втрачають чинність, якщо не затверджені Колегією упродовж 90 днів (ст. 7). Голова Комісії Кардиналів є представником держави Ватикан, за винятком дипломатичних контактів і в справах, де представництво може здійснювати тільки Папа (ст.8 ч.1). Допомогають в роботі голові Комісії Кардиналів Генеральний секретар та заступник генерального Секретаря (ст. 5 ч.2).

Загальна структура виконавчої влади в державі Ватикан, з врахуванням змін, внесених Основним законом 2000 року, є наступною:

- Секретаріат Генеральний (юридична управа, управа кадрів, адміністративний відділ, архів, Управа пошти та телеграфу)
- Генеральна дирекція пам'ятників, музеїв і папських галерей
- Генеральна дирекція технічних служб (будівництва, телефонного зв'язку, Ватиканських садів)
- Дирекція економічної служби
- Дирекція медичної служби
- Дирекція загальних служб

- Дирекція Ватиканської обсерваторії
- Дирекція археології та археологічних розвідок
- Дирекція резиденцій папи, що знаходяться за межами міста Рим
- Уряд Безпеки
- Аптека Ватикану
- Комісії: праці та дисциплінарна [7, с. 19]

Судова влада в Ватикані здійснюється від імені папи через Ватиканські трибунали, що діють згідно з законом від 1987 року, яким було врегульовано питання, пов'язані з відправленням судочинства в Ватикані (ст.15). [11, с. 20] Правосуддя в першій інстанції здійснюється Трибуналом, а на більш високому рівні Апеляційним та Касаційним судами. Допускається також звернення до Вищого Трибуналу Апостольської Сигнатури. Світські суди міста-держави Ватикан не можуть розглядати справи з питань, що регулюються Кодексом канонічного права і віднесені до відання церковних судів.

Незалежно від звичайної системи Папа має право у кожній цивільній або кримінальній справі і на кожній стадії провадження передавати розгляд справи та її остаточне вирішення особливій інстанції, а також має право вимагати вирішення справи за справедливості і в разі відсутності будь-яких інших законних засобів (ст.16).

Таким чином, з виданням папою Нового основного закону міста-держави Ватикан була завершена реформа органів влади та управління цієї держави. Зміни, що торкнулися системи влади Ватикану, були зумовлені спеціальним призначенням держави Ватикан як суб'єкта міжнародного права, що гарантує незалежність Апостольського престолу римокатолицької церкви. За допомогою цієї реформи було збільшено ефективність роботи всіх центральних органів Ватикану без порушення приписів канонічного права та традицій. Конституція держави Ватикан не подібна за структурою на жодну з Конституцій сучасних держав. Серед прикладів можна навести відсутність наведеного вичерпного переліку прав та обов'язків посадових осіб центральних органів влади Ватикану. Але Новий Основний Закон 26 листопада 2000 року є документом суто світського характеру, спрямованим на врегулювання державно-управлінських, а не релігійних відносин. Прийняття такого важливого документа додало підстав стверджувати, що правовий статус Ватикану відповідає державі, а не державоподібному утворенню з усіма ознаками держави.

Список літератури: 1. www.aloha.net: Lateran Treaty of 1929. 2. www.vatican.va. 3. Конституції буржуазних государств Европы /сост. Ф.А. Кублицкий/. М., 1957. 4. L'Osservatore Romano. Weekly Edition in English. 14 February 2001. 5. Папство в современном мире. М., 1989. 6. Codex Iuris Canonici Auctoritate Ioannis Pauli PP. 2 promulgatus. –Libreria Editrice Vaticana MDCCCC-LXXXIII. 7. Jozef Kowalczyk Nowa Konstytucja panstwa Watykańskiego Prawo Administracja Kosciol, Wydział prawa, prawa kanonicznego i administracji KUL Lublin 2002.

Надійшла до редколегії 25.01.05